

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Η εξαρτητική χρήση ορισμένων ψυχοτρόπων ουσιών εδώ και έναν αιώνα περίπου έχει αναδειχθεί σε κοινωνικό πρόβλημα, καθώς αυτή καθαυτή ορίζεται ως παραβατική συμπεριφορά και εκβάλλει σε παράγωγη εγκληματικότητα κατά, κυρίως, της ιδιοκτησίας. Ο ορισμός, ωστόσο, ενός ζητήματος σε κοινωνικό πρόβλημα δεν είναι ένα απλό λεκτικό ενέργημα – αν και οι λέξεις ποτέ δεν είναι «αθώες». Αποτελεί μια σύνθετη διαδικασία κοινωνικής κατασκευής στην οποία εμπλέκονται κάθε είδους «διαχειριστές της ηθικής» και, βεβαίως, τα μέσα επικοινωνίας. Τουτέστιν, δεν είναι η καθαυτή βλαπτικότητα ή επικινδυνότητα μιας κατάστασης διά της οποίας αυτή μετατρέπεται αυτομάτως σε κοινωνικό πρόβλημα. Είναι μάλλον η δημόσια νοσηματοδότησή της ως αποκλίνουσας από τα αυτονόητα και τις συμβάσεις της μεγάλης κοινωνίας και της πολιτείας.

Ορισμένα προβλήματα που προβάλλονται με δραματοποιημένο τρόπο λειτουργούν ως αρνήσεις άλλων προβλημάτων. Με την παντοειδή προβολή, παραδείγματος χάρη, των «ναρκωτικών» ως κοινωνικού προβλήματος αποσιωπούνται οι κοινωνικές συνθήκες που υποθάλπουν την τοξικοφιλία. Συχνά, όμως, συμβαίνει και κάτι άλλο: ποικίλα κοινωνικά προβλήματα κατασκευάζονται και προβάλλονται για να νομιμοποιηθούν εκ των υστέρων ως «λύσεις», αποφάσεις και πολιτικές που έχουν ήδη ληφθεί και εφαρμοσθεί από το πολιτικό προσωπικό, τη δημόσια διοίκηση, το στρατό κ.λπ. Από την έποψη αυτή, τα κοινωνικά προβλήματα κατασκευάζονται ως «αιτίες» για «λύσεις» που έχουν ήδη σχεδιασθεί και βρίσκονται στο στάδιο της υλοποίησης.

Μέσα από διαδικασίες κοινωνικού χαρακτηρισμού, αυτοί που λογίζονται και δεικνύονται ως φορείς και αίτιοι των εν λόγω προβλημάτων διαμορφώνουν την προσωπική τους ταυτότητα είτε με όρους αυτο-εκπληρούμενης προφητείας, είτε εντός της ευρείας περιοχής που οριοθετείται ανάμεσα σε αυτό που ο Erving Goffman έχει περιγράψει ως απαξίωση και απαξιωμένη εικόνα εαυτού. Στο πλαίσιο

του κοινωνικού στιγματισμού, τα ουσιοεξαρτημένα εν προκειμένω άτομα προσοικονομούν διά της φαντασίας τους τον/-ους τρόπο/-ους που τους φαντάζονται οι άλλοι, ο κοινωνικός περίγυρος. Σ' αυτήν την κατοπτρική αλληλεπίδραση, για να διατηρήσουν τμήματα (ή ψήγματα) της αυτο-εκτίμησής τους –για να περιορίσουν δηλαδή τη χάλαση που συντελείται εντός τους σε επίπεδο ιδεώδους εγώ– τα άτομα αυτά εμπειρώνται και διαπραγματεύονται διαρκώς ένα επώδυνο αυτο-στοχοποιητικό συναίσθημα: την ντροπή.

Όπως κάθε συναίσθημα, η φύση της ντροπής είναι σχεσιακή και καταστασιακή. Αιδώς προκαλείται υπό και από το βλέμμα του Ά(α)λλου όχι απλώς για κάτι που κάναμε αλλά για το τι είμαστε. Η ντροπή αφορά τον εαυτό «εν όλω» στον βαθμό που, μέσα απ' την κατοπτρική σχέση του με άλλα άτομα και προπαντός με σημαντικούς άλλους, το υποκείμενο εκτιμά ότι έχει αποτύχει να ανταποκριθεί στις νόρμες του κοινωνικού του περιβάλλοντος και στην εκ του ρόλου του αναμενόμενη συμπεριφορά. Ακριβώς επειδή δεν εστιάζει σε μια ενέργεια ή παράλειψη (όπως γίνεται με την ενοχή), η ντροπή υπονομεύει την υπαρξιακή ασφάλεια του υποκειμένου καθώς αμφισβητεί το είναι καθαυτό και όχι το πράττειν.

Προφανώς, η ντροπή γεννάται εφόσον το υποκείμενο έχει ήδη ενστερνιστεί το νόημα του κοινωνικού δεσμού και γι' αυτό ακριβώς του κοστίζει, όταν νοιώθει πως αποκόπεται από αυτόν ως παρίας. Αναπτύσσει, λοιπόν, αμυντικούς μηχανισμούς για να αντέξει το πλήγμα, κυριότερος εκ των οποίων είναι η άρνηση/παράκαμψη της ντροπής και η υποκατάστασή της από θυμό, αγανάκτηση και υπεροψία. Πρόκειται για μια μορφή ανομολόγητης ή/και ανεπίγνωστης ντροπής που συχνά χαρακτηρίζει τους ουσιο-εξαρτημένους και τους οδηγεί, ως αυτοεκπληρούμενη προφητεία, σε ακόμα μεγαλύτερη χρήση και εξάρτηση. Αυτό βέβαια έχει το όριο του, το οποίο εξαρτάται κάθε φορά από το βάθος και τη δύναμη της εξάρτησης. Από ένα σημείο και μετά ο ψυχισμός παραδίδεται στην αρνητικότητα και την ορμή του θανάτου. Όμως αυτό δεν είναι μοιραίο. Αν η ντροπή ομολογηθεί και καταστεί αντικείμενο εσωτερικού και εξωτερικού διαλόγου μπορεί να λειτουργήσει ως θεραπευτικό κίνητρο υπό την έννοια ότι το υποκείμενο θα θελήσει να συγχωρέσει τον εαυτό του αναλαμβάνοντας την ευθύνη της αυτονομίας του και αν οι τρίτοι απο-νητικοποιήσουν την εξάρτησή του, πράγμα διόλου αυτονόητο.

Ανομολόγητη ή ομολογημένη, η ντροπή είναι αναπόσπαστο κομμάτι της φαινομενολογίας της εξάρτησης. Εν πρώτοις γιατί συχνά είναι η ίδια μία από τις ισχυρότερες αιτίες που οδηγούν στην εξάρτηση από την οποία κατόπιν ενισχύεται στο πλαίσιο ενός φαύλου κύκλου. Κατά δεύτερον, η βιωμένη ανεπάρκεια που υποδαυλίζεται από το κοινωνικό στίγμα αναζητά ανακούφιση όχι μόνο στις ουσίες αλλά και στη συμμετοχή σε ομάδα ή ομάδες χρηστών που λειτουργεί ως υποκατάστατο χαμένου κοινωνικού κεφαλαίου. Οι κοινωνικο-ψυχολογικές αυτές διαστάσεις είναι γνωστές στους υπευθύνους των θεραπευτικών σχημάτων, η προσοχή στις οποίες, ωστόσο, επ' ουδενί μπορεί να παρακάμψει το βαρύ και αμετάβατο παθολογικό φορτίο της ουσιο-εξάρτησης. Οι κοινωνιολογικές προσεγγίσεις δεν νοούνται ως κοινωνιολογισμός που αγνοεί τον σωματικό πόνο και κινείται ερήμην της παθολογίας της εξάρτησης, κατά τον ίδιο τρόπο που ο βιολογικός αναγωγισμός δεν εξαντλεί την πραγματικότητα της αρρώστιας.

Θεωρώ πως η συνεργασία του ΕΚΚΕ και του ΟΚΑΝΑ είναι μια επιτυχημένη συνάντηση δύο δημόσιων φορέων που χρόνια τώρα φροντίζουν να δώσουν υπεύθυνες απαντήσεις στο ζήτημα της ουσιοεξάρτησης και, συνεπώς, το βιβλίο αυτό είναι ένας ακόμα σταθμός στη μακρά αυτή πορεία προς τον συνάνθρωπο.

Καθηγητής Νίκος Δεμεριτζής
Διευθυντής και Πρόεδρος του ΔΣ του ΕΚΚΕ